

ÇAY KARAGAÇ ŞİİRİ BAĞLAMINDA KAŞKAY TÜRKLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL YAPISINA İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

*Mehmet KARAASLAN**

ÖZET

Kaşkay Türkleri İran'ın güneyinde Şehriza, Şiraz, Firuzabat, Merv Deşt, Abade gibi muhtelif şehirlere dağılmış olarak yaşayan konargöçer nitelikli bir topluluktur. Kaşkaylar; İran'da yaşayan yaklaşık yirmi beş milyon Azeri Türk'ünden ve Türkmenlerden sonra tahminen üç milyonu bulan nüfuslarıyla en kalabalık üçüncü Türk topluluğudur. Kaşkay Türkleri Şah zamanından başlanarak yavaş yavaş meskûn hale getirilmiştir. Bugün de ancak çok az bir kısmı geleneksel göçebe yaşantısını sürdürebilmektedir. Hüseyin Ali Kaimi konargöçer bir Kaşkay Türkü olarak bütün ömrünü "Kaşkay Eli"nin içinde geçirmiş obanın dertlerini, başından geçenleri, Kaşkayların şu anki halleriyle eski halleri arasındaki farkları, Kaşkay Türklerinin tarihini, geleneğini, kültürünü; göç güzergâhı üzerinde bulunan Karagaç Çayı ile dertleşerek ona sorular sorarak anlatmaya çalışmıştır. Koşma destan biçiminde kaleme alınmış bu yüz elli kıtayı aşkın manzumede birçok yönüyle Kaşkay Türklerini görmek, şehir hayatının içerisinde kaybolmaya ve hâkim unsurlar arasında erimeye yüz tutmuş kadim Kaşkay kültürünün, özlemine, onun mısralarıyla hissetmek mümkündür. Yapılan çalışmada, Karagaç nehrini bir metafor olarak topyekun bir Kaşkay kültürünü tanımlamak için kullanan ve aşık tarzı kültür geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Hüseyin Ali Kaimi'nin bu önemli şiiri çerçevesinde Kaşkaylar hakkında bilgi vermek öte yandan Güney'in Şehriyarı diyebileceğimiz Kaimi'yi ve Çay Karagaç şiirini Türkoloji dünyasına tanıtmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaşkay Türkleri, Kaimi, Karagaç

CHAY KARAGACH'S POEM CONSISTENCY EVALUATION RELATED TO SOCIOCULTURAL STRUCTURE OF KASHQAI TURKS

ABSTRACT

Kashqai turks who lives as an extended formation in South of Iran,such as these cities shehreza,Firuzabath.Merv Desht Abade ,are nomadic community .Kashqais ;who lives in iran about twenty-five million Azeri turks and the most crowded third Turkish community approximently three million population than after Turkomans .Kashqai Turks were settled in place gradually at being begun of Shah.Today only few of them are able to spend their life as a nomadic. Huseyin Ali Kaimi who is a nomadic Kashqai Turk had tried to explain all his life by asking to him passed in sorrow of nomads"Kashqai Region",happened to his life,differences of Kashqai's today condition and old condition,the history

* Dr., Nevşehir Ü. Türk Dili Okutmanı. El-mek: halkbilimci@gmail.com

of Kashqai Turks', traditions, culture, have a heart to heart talk with Karagach Creek which placed in migratin route. It can be possible to see many aspects of Kashqai Turks as a written out free form folk poem, epics over one hundred fifty pieces in verse, and can be possible to feel with his verses the missing of old Kashqai Turks' culture by losing in city life and being exposed to assimilation among the dominant component. In studies ,it is aimed to introduce the total kashqai culture, using for defining Karagach river as a metaphore and Huseyin Ali Kaimi who is an important representative of lover style culture tradition this important frame of poem both giving information about Kashqais and can be called "Shehriyar of south" the poem of Kaimi and Chay Karagach to Turcology.

Key vocabulary: Qashqai Turks, Kaimi, Karagach

Giriş

Yaşantı ve gelenekleri itibariyle Oğuz kültürünün yalın ve orijinal bir tezahürü (Kalafat 2005: 27) biçiminde değerlendirilen Kaşkay Türkleri İran'ın güneyinde Şehrıza, Şiraz, Firuzabat, Merv Deşt, Abade gibi muhtelif şehirlere dağılmış olarak yaşayan konar- göçer nitelikli bir topluluktur. İran'da yaşayan yaklaşık yirmi beş milyon Azeri Türk'ünden ve Türkmenlerden sonra tahminen üç (Kafkasyalı 2006: 276) milyonu bulan nüfuslarıyla en kalabalık üçüncü Türk topluluğudur. Beş yüz yıldan uzun bir süredir İran'ın güneyinde aynı adla var oldukları bilinen (Cavanşir 2001) Kaşkay Türkleri, 1700'lü yılların sonundan itibaren bölgede siyasi bir güç olarak kendilerini göstermişler ve bu dönemden itibaren İngilizlerle ve zaman zaman da merkezî hükûmetlerle askerî mücadeleye girişmişlerdir (Ahur 2001: 28).

Kaşkay bölgesi; Karagaç ırmağı kıyılan boyunca uzanan alan ile buraya giren Arap, Ferraşbend, Firuzabad, Hineşer kasabalarını ve İsfahan-Şiraz yolu batısındaki çevre ile Şikanrud ve Malbur ırmaklarının üst mecrasını, sınırları içerisine almaktadır (Yeşilbursa 1989: 35). Bu tespit de olduğu gibi Kaşkayların yaşadıkları bölgeyi coğrafi olarak belirlemede kullanılan en önemli unsurlardan birisi de Karagaç çayıdır. Konuyla ilgili bundan çok eski çalışmalarda da adından "Qara Aghach" biçiminde bahsedilen (Harrison 1936: 20) bu ırmak bugün artık Karagaç biçiminde söylenmektedir.

Karagaç nehrinin bir Kaşkay Türkü için ifade ettiği anlamın yazıya döküldüğünü, pek çok şiirde görmek mümkündür. Kaşkayların ve bölgedeki diğer göçebe toplulukların eğitiminden sorumlu olarak uzun yıllar görev yapmış ve kendisi de bir Kaşkay Türkü olan Muhammed Behmenbeği de Amerika'da tahsil gördüğü yıllarda ülkesine olan hasretini anlattığı hatıra kitabına "Ger Karagaç Nebud" (Eğer Karagaç Olmasaydı) adını vermiştir (Behmenbeği 1374). Behmenbeği'nin bu kitabı sonrasında Karagaç nehrinin milletle özdeşleşen edebî bir simge olarak değeri artmış, Mahmud Kaviyani gibi başka şairler ve Bican Bahadır gibi oba hayatını nakşa çeken sanatçılar Kaşkay kültürünü anlatırken Karagaç çayını önemli bir sembol olarak kullanmışlardır.

Bu çalışmada sözü edilecek olan Çay Karagaç şiiri ise Kaşkay Türklerinin ilini, töresini, modern çağın taarruzlarından sakındırılmaya çalışılan Kaşkay kimliğini yüz yetmiş dört beşlikle ifade eden önemli bir eserdir. Türkü-destan formunda kaleme alınmış bu eser muhteva ve biçim olarak Şehriyar'ın "Heyder Baba'ya Selam"ından etkilenmiştir. Halk edebiyatının en fazla kullanılan türü olan koşmalar yerine türkü biçimine uygun olarak beşlikler halinde kaleme alınan şiir, uzunluğu açısından destan türüyle izah edilebilir. Şekil olarak türkü, hacmi ve konusu itibariyle destan; türü özelliği gösteren bu şiir; Kaşkayların günlük yaşantıları, Kaşkay İli'nde

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

eğitim, evlilik gelenekleri, al basması (al apardık), yağış törenleri, göç, Kaşkay tarihi ve tabiatın güzellikleri gibi konuları ele almıştır.

Çalışmada katılımsız gözlem metodu kullanılmıştır. Olayları dışarıdan bir gözle değerlendirmek maksadına uygun olarak hem sohbet esnasındaki sözlü kültür ortamında derlemeler yapılmıştır hem de video ve ses kaydı gibi elektronik kültür ortamında derleme yapılmıştır.

Derlenen şiirin muhteva ve biçim özellikleri üzerinde durulmuş ancak içerik itibarıyla işlenecek materyalin bir makalenin sınırları aşacak mahiyette olması hasebiyle şiirin Kaşkay toplumunun sosyal ve kültürel dokusunu en iyi anlatan beşliklerinden seçilen kısımları değerlendirilmiştir. Destan formunda yazılan uzun şiirlerin meydana gelen kültür değişmelerini ve ona karşı tavır alışları ifade etmeleri bakımından sosyolojik ölçülerde kaleme alınan sosyal ve kültürel birer tarih vesikası olarak değerlendirilebileceğine (Çobanoğlu 2000: 164) ilişkin tespit, Karagaç şiirini ele alırken yararlanılan temel bakış açısı olmuştur.

Karagaç şiirinin; Kaşkay toplumunu merkeze alan çok geniş bir içerikle ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada şiirin içerisinde bulunan Kaşkay toplumuyla alakalı farklı konular; tarih, eğitim, konargöçer yaşam, yoksulluk, al basması, evlilik, yağış törenleri ve halk hikâyeleri biçiminde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

I. Tarih

Söyle gelem neçe ildir geliyrenğ
Hardan gelip hara gedir noliyrenğ
Sen ki gezip çoh yerleri buliyrang
Çoh görmüşeng sergüzeştler beyan et
Viran olan ülkelerden fiğan et
Çay Karagaç Celal sende vuranda
Nadir leşgerini Hinde sürende
Uzah yollar ağır eller görende
Çoh görmüşen ağır eller Karagaç
Uzah uzah uzah yollar Karagaç
Seyle görem Erdeşiri sen gördün
Behram tutan gur-u şiri sen gördün
Çay Garagaç o şemşiri sen gördün
Şemşiri ki berhur oldu can sitan
Ferengine meşhur oldu dasitan
Duv dumanlar duv dumanın nicoldu
İl hanının han-u manı nicoldu
Üce dağın boz dumanı nicoldu
Ağır elin serdarını hanını
Han Keremin gördün Aslıhanını

Turkish Studies

Kaşkayların büyük hanı Sohrab Han kılıcını zamanında İngiliz'e karşı kullanılmış ve destan olmuştur. Büyük Kaşkay şairi Mirza Mezun bundan: “*Sohraphan gılcı berri can sitan; ferengide meşhur oldu. Dasitan*” biçiminde bahsetmekte dolayısıyla bu dizelerde oraya gönderme yapılmaktadır. Karagaç şiirinde şair Hüseyin Ali Kaimi'nin hem Kaşkayların İngilizlerle giriştiği mücadelelere ve bu mücadelenin sembol ismi olan Savlet-üd Devle Han'a ilişkin hem de İran ve Türk tarihine dair daha eski siyasi önderlere göndermeler yaptığı görülmektedir. Kaşkay İlhanlığının eski siyasi gücüne, Sultan Celaleddin-i Harzemşah'a, Hindistan üzerine akın yapan Nadir Şah'a onun mısralarında Karagaç nehrinin şahitliğinde rastlamak mümkündür. Karagaç çayının bölgede Kaşkay Türküyle özdeşleşen sembolik değeri düşünüldüğünde esasen şair bu tarihî şahsiyetlerle Kaşkay elini irtibatlandırmaya çalışmaktadır.

II. Eğitim

Kaşkayların şu an hayatta olan en önemli kanaat önderi, Muhammed Behmenbeği'dir. Kaşkay İli'nin Amele Tayfasından üst tabaka bir aileden gelen Behmenbeği; Şah zamanında tahsil için Amerika'ya gönderilmiş Avrupa ve Amerika'da yüksek tahsil görüp doktora yaptıktan sonra tekrar Kaşkay İli'ne dönerek göçebe Kaşkayların eğitimi için hazırladığı projeyi merkezî hükümete kabul ettirmiştir. Bu proje çerçevesinde kurulan çadır okullarla eğitim de göçer olarak devam ettirilmiş, ilin gençlerinden okuma yazma öğrenenler obalarında öğretmen olarak istihdam edilmiştir. Bugün Kaşkay İli'nde belli bir yaşın üzerindeki tahsil görmüş her Kaşkay ferdi Karagaç şiirinin yazarı Kaimi gibi kendilerini Behmenbeği'ye borçlu hissetmektedir. Geleneksel Kaşkay çadırından farklı olarak beyaz kumaşla devlet tarafından yapılan ve “ak çadır” olarak adlandırılan okulların Kaşkay kimliğine ve öz kültürüne zarar veren bir yapısının olduğu ve bu okulların yaptığı Farsça eğitim marifetiyle Kaşkayların kültürel anlamda asimile edilerek İran toplumuna entegre edilmek istendiği çeşitli araştırmacılar tarafından iddia edilse de (Shahbazi 2001: 37) sahada yapılan gözlemlerden Kaşkay toplumunun zengin fakir, eğitilmiş eğitimsiz her ferdi için Behmenbeği ve eğitim alanındaki çalışmaları minnet ve takdirle karşılanmaktadır. Karagaç şiirinde Behmenbegi ve eğitim hamlesi şöyle anlatılmaktadır.

Ah çadırlar gün oldular çaldılar
 Div elinden durup eli aldılar
 Nur yağdılar eli yola saldılar
 Uşah gedip kitabını ohudu
 Ana durup nahş-ı nigar tohudu
 Goç igitler elimizin dayağı
 Garengi de yandırdılar çırağı
 Çay Karagaç kim göğertti bu bağı
 Semeri çoh kölgesi çoh barı çoh
 Alması çoh heyvası çoh narı çoh
 Çay Karagaç ah çadırı bezerdik
 Gara tahta ağ geçinen yazardık
 Hoş kelamı hoş hatınan düzerdik
 Henüz ki var hatireler dirridir

Turkish Studies

İnger idden gözyaşdır dürüdür
Bağban oğul gül ağacı oturtdu
Gul ağacı gulün tacı oturtdu
Elma heyva serv-i kacı oturtdu
Galem oldu bize gızıl karagaç
Gözüm tekin sen de süzül Karagaç

III. Yoksulluk

Karagaç şiirinde üzerinde durulan konulardan birisi de yoksulluk ve göçer yaşamın sıkıntılarıdır. Hayvancılık ve dokumacılık üzerine inşa edilmiş olan Kaşkay ekonomisi İl'in siyasi yapısının güçlü olduğu dönemlerde Kaşkay halkını yeterli refah seviyesinde yaşatabilse de merkezî hükûmetle girilen askeri mücadeleler ve değişen iktisadi koşullar; Kaşkay İli'ni yoksulluk ve çaresizlikle yüz yüze bırakmıştır. Kaiminin dizelerinde bu realite şu şekilde ele alınır:

Kara iller bizi dizden atanda
El malını yarı baha satanda
Ac uşahlar şam ac gedip yatanda
Kış gecesi çoh uzağdır görmüşem
Dağ yolları çoh uzağdır gelmişem
Neçe uşah şam te seher acıdı
Neçe ana bir nana muhtacıdı
Neçe gızılbaşlar neçe gızıl tacıdı
Sen görmüşen bu dünyada çoh ravzı
Çoh görmüşen hem görmüşen çoh azı

IV. Al Apardık (Al Basması)

Kaşkay sahasında yapılan derleme faaliyetleri sırasında “al basması” inancının Türk dünyasının genelinde olduğu biçimde yaygın olduğu görülmüştür. Şehirleşmeyle birlikte al cininin olmadığını ve lohusa kadının kan kaybından dolayı bu hayalleri vehmettiğini düşünen Kaşkaylıların sayısı artsa da geleneksel olarak al basması eski Türk inanç sistemi içerisindeki şamanlara benzeyen “udumlu kes” adı verilen bazı kimseler tarafından tedavi edilmektedir. Kaşkay toplumunun bu konuyla ilgili yaşadıkları Karagaç şiirinde şöyle dile getirilir:

Al neneler ellerini bağlardu
Nene gedip uşahları ağlardu
Al ille de çoh cigerler dağlardı
Uumlu kes tez geliyrdi meydana
Kaç kara kaç çoh deyirdi şeytana
Şeytan bahup bu ahvale güliyrdi

Turkish Studies

Burmağunu gana vurup yalırdı
 Hey gedişirdi dolanırdı gelişirdi
 İşin elden goymazıdı Karagaç
 Çoh acıdı doymazıdı Karagaç
 Bir div idi ruh-u revan ağılırdı
 Ac anadan tab-ı tevan ağılırdı
 O aldı ki ünlere can ağılırdı
 Söyle görem sen Karagaç al gördün
 Ana tekin bir perişan hal gördün
 Anaydı ki seher çörek yapardı
 Al geldi yu bu anayı apardı
 O aldı ki gayret edip çapardı
 Bir de görem o garetker nicoldu
 Ana tekin giran gevher nicoldu

V. Düğünler

Kaşkay Türklerinin geleneksel Kaşkay kültürü denilince akıllarına ilk gelen unsurlar, düğünler ve bu çerçevede geliştirilen ritüeller olmaktadır. Kaimi de Karagaç şiirinde evlilik ve düğünle ilgili uygulanan pek çok pratiği yâd etmektedir. Şu an şehirleşmiş Kaşkaylar için düğün pratikleri geleneksel yapısından kısmen uzaklaşmış görünse de halen pek çok uygulamanın milli kimliği yansıtır bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Karagaç şiirinde; bir sembol olarak yalnızca evli kadınlar tarafından takılan “melhu ve mihek” adlı kolyeler toy meydanında kadınlar tarafından oynanan “ağır haley” adı verilen oyun hatırlanmaktadır. Gelin alma esnasında oğul obasından gelen atlılara hediye edilen yağlık ve gelinin beline kuşak bağlanması da şiirde işlenmiştir. Ayrıca gelin kızın babasının çadırı önündeki ocağın etrafında döner ocağı öpmesi, aile fertleriyle vedalaşması, “nenem hay” adı verilen özel nameyle gelinin baba evinden çıkışı esnasında yaşanan hüzün, ata binen gelinin ilk çocuğunun erkek olması için atının terkesine bir erkek çocuk oturtulması gibi uygulamalar Karagaç şiirinde ele alınmaktadır.

Çay Karagaç han-ı gulab şaneler
 Mihr-i vefa bir bire nişaneler
 Melhu mihek ya ki o hildaneler
 Bilmem görem sel apardı Karagaç
 Ya ki bir gün yel apardı Karagaç
 Ağır haley gam üreken gazırdı
 Hoş nevalar derdimize sazırdı
 Yazı yazan yazığını yazırdı
 Gelin durubda bağını bağılırdı

Turkish Studies

“Hay nenem”i eşidiyordu ağlıyordu
Toy obası toy meclisi guriyordu
Her gonağa birce yağlık veriyordu
Gonah durub öz cibini görüyordu
Pay veriyordu öz payından geline
El veriyordu kürekenin eline
O zaman ki saz-ı duhul gopyordu
Baş indirip gelin ocak öpiyordu
Toy obası noğl-u nebat sepiyordu
Biz biniyorduk huleng edip çapıyorduk
Baydak olan yağlıkları gapıyorduk
Gelin binip öz atını süriyordu
Uşah oğul at terkine biniyordu
Anasından ayrılmağı biliyordu.
Ana kızın el boynuna salıyordu
Gelin gedip ana dalda galıyordu
Çay Garagaç gaşeng toylar görmüşen
Toya gelen şilal boylar görmüşen
Çoh gezmişen hay-u huylar görmüşen
Sen görmüşen benim tekin şeydayı
Men görmedim senden yeğter heç çayı

VI. Köse Gelin (Yağış Getirme Törenleri)

Hayvancılıkla uğraşan bir toplum için yağmurun önemi malumdur. Bu bağlamda Kaşkaylar yağışsız geçen yıllarda ekonomik olarak ciddi sıkıntılar çekmişler ve böyle yılları “gara il” olarak adlandırmışlardır. Gara il olduğunda oba halkının farklı kıyafetlerle bezedikleri bir kişi yağmur getirmesi için ev ev dolaşarak yiyecek toplamaktadır. Kaşkaylar, topladıkları bu yiyeceklerle ve bir ziyafet tertip ederek yağmur istemektedirler. “Köse gelin” adını verdikleri ve Anadolu’da da bundan yirmi otuz yıl öncesine kadar uygulandığı bilinen bu tören Karagaç şirinde şu dizelerle anlatılır:

Köse gelin gavga yola salıyordu
Uzun paya ellerine alıyordu
Gah ileri gahi geri galıyordu
Gülmeliydi köse gelin halına
Birce dübek bağılyardı şalına
Un alıyordu kömmec edip yeyirdi

Turkish Studies

Kömmecine kümmüce daş goyırdı
 Danışırdı her ne deyren deyirdi
 Atlı nice çapar vurar gıygacı
 Kösse gelin oynadırdı ağacı
 Kösse gelin şah goyırdı başına
 Un sepiyrdi sakalina gaşına
 Tanımazdı hudov garip aşına
 Her kimseden pay idiyrdi alırdı
 Güldürüyrdi yağışdan gep çalırdı
 Gah deyirdi getirmişem yağışı
 Gah deyirdi uçurtmuşam bayguşu
 Vade verrem neçe günün saygışı
 Yağış yağar gış gederö yaz olur
 Yaz oluro toy temaşa saz olur
 Ağacıdı kösse gelinin atı
 Evden eve alasıydu sovgatı
 Ram oluyrdı getiriyrdi nişatı
 Yengi başdan üregimiz şad ossun
 Kösse gelin oynadığı yâd osun

VII. Halk Hikâyeleri

Kaşkay Türkleri arasında, Türk dünyasının geneli için müşterek olan sözlü kültür mahsulleri, bilmeceler, hayvan masalları ve halk hikâyelerinin güçlü bir icra geleneğine sahip olduğu anlaşılmaktadır¹. Anadolu'da anlatılan hayvan masalları ve bilmeceler Kaşkay sahasında da derleme çalışmaları esnasında tespit edilmiştir.

Şehirleşme ve okuryazarlık oranının yükselmesiyle birlikte Türkiye sahasında olduğu gibi sözlü kültür ürünlerinin anlatıldığı sosyal ortamlar ve bu geleneği sürdürecektir icracılar kaybolmaya yüz tutmuştur. Karagaç şiirinde, şairin çocukluk yıllarında anlatılan Köroğlu, Garip ile Senem, Aslı ile Kerem gibi hikâyeler ve metel olarak adlandırıldığı masallar hatırlanmaktadır.

Yanan ocak gırağında gış günü
 Heç olmadıh dünya malı düşgünü
 Saht tutmazdık bu dünyayı beş günü
 Şam te seher Köroğludan deyirdik
 Koç aşığı hub tohludan deyirdik
 Köroğluyu mindiriyrdik gır ata

¹ Kaşkay sahasından kısa zaman önce derlenmiş bir Köroğlu varyantı için (Bkz. Kafkasyalı 2007: 243-272)

Ey ediyrdik gır atı çaydan ata
Bal(a) ayvaza lala deyirdik yata
 Şah gızının metelini deyirdik
 Biz köçiyrdik uzah yollar gedyirdik
Biz oturub garı biçe ağlıyrdik
Şah senemi yeddi ile sahlıyrdik
Şahveledin gollarını bağlıyrdik
 Garip gelip çoğürünü çalıyrdı
 Toy ediyrdi Şahsenemi alıyrdı
Ermeninin Aslı Hanım gızını
Han Keremin şirin şirin sözünü
Aşih deyip hey süziyrdi gözünü
 Aşihların ağlamagı çalmagı
 Neyçilerin ney dudağa almagı
Metel metel merri metel deyirdik
Metellerin manisini biliyrdik
Birden de birga vurıyrdık güliyrdik
 Gülmegimiz gülleri güldiriyrdi
 Ağlayanna dağ derdimiz biliyrdi
Seyid Hanın guş semende bindiği
Peri zadın at dalından indigi
Zöhre garrı samanının yandigi
 Yandırıyrdı aşihların canını
 Bir gıyrete getiriyrdi ganını
Sen ki gezip dağı daşı görmüşen
Seylab olan çoh gözyaşı görmüşen
Sır sahladan sen sırdaşı görmüşen
 Söyle görem Şahsenemi gördün sen
 O nazenin birsenemi gördün sen
O garibin çoğürünü çaldığı
Yeddi ilde Halep Şam'da galdığı
Şah Veled'in Şah Senemi aldığı
 Çay Garagaç danış mene Ragip'den
 Şah Veledden, Şah senemden Garipden

Turkish Studies

VIII. Konargöçer Yaşam

Karagaç şiirini oluşturan yüz yetmiş dört beşliğin çoğu oba yaşantısını ele almaktadır. Bu kısımlarda göç esnasında Karagaç çayının kenarından göçüp giden Kaşkay obaları ele alınır. Akşam vakti dinlenmek için göçün indirilmesinin zorlukları; sabahın erken saatlerinde yeniden göçe devam etmek için uyumadan tetikte bekleyişler şiirin konargöçer hayatı anlatan dizelerinde anlatılmaktadır. Bu dizelerde obanın gece vakti kurtlara ve tilkilerle mücadelesi, koyunları güden çobanların ve “darga” adını verdikleri, ney çalmalarıyla meşhur deve çobanlarının nameleri ve çetin doğa şartlarıyla mücadeleleri de canlı bir tasvirle ele alınmıştır. Lök denilen güçlü erkek develerin köpükler saçarak bağırması, esen sert rüzgârların çadırları yerinden sökmesi ve ocaktaki ateşin - eşyaların etrafa dağılması Karagaç şiirinde tasvir edilen diğer unsurlardır.

Çobanların yeni doğmuş kuzuları bağladığı ipi elinde tutarak uyuduğu, her Kaşkay obasının kendi damgasıyla koyunlarını işaretlediği de bu dizelerden anlaşılmaktadır. Yaşlı kadınların anlattığı masallar ve komşu hakkının gözetildiği oba hayatı; “dan değişlik” adı verilen her ailenin bir haftalık sütlerini topluca birbirlerine vermesi esasına dayalı yardımlaşma Kaimi'nin şiirinde tasvir edilmektedir. Yine obanın yerleşmesi için güzel mekânlar arayıp obayı buralara getiren öncü atlılara “yurdu gezen” dediği, “kere” adı verilen süttten çıkartılan kaymakla yağ arası bir mamulün yufka ekmekle dürüm edilmesini anlatan “kere bükül”ü Çay Karagaç şiirinin dizelerinden öğrenmek mümkündür. Lohusa kadınlara, gerdek sonrası gelinle damada ve güçten düşmüş hastalara yedirilen bir tür tatlı olan “birişlik” Karagaç şiirinde Kaşkay obasını anlatırken kullanılan kültürel bir motif olarak dikkat çekmektedir. Karagaç şiirinde ele alınan bütün kültürel unsurları yansıtmaya da şiirin geneline yayılmış olan ve çok canlı ve samimi bir tasvirle yâd edilen oba hayatına ilişkin bölümlerden, bir makalenin sınırlarını zorlamamak adına seçilenler aşağıdadır:

Gafileler güdarından geçtiler
 Çoh suyuzlar senin suyun içtiler
 Gonan eller gırağından göçtüler
 Göçüp gedip yurdaşılar henüz var
 Ügdaşılar gidenlerden yadigar
 Çay Karagaç ük daşılar salardık
 Ük yığardık yornağımız alardık
 Biz yatanda oba göçüp kalardık
 Yatmazdık gözümüzü tikerdik
 Burmah yarup yaraya tuz tökerdik
 Gış gidende gış çadırı atardık
 Yaz gelende yaz çadırı tutardık
 Şam te seher bizler meğer yatardık
 Yatmazdık uyağıdı gözümüz
 Göğde ıldız yerde bizim özümüz
 Balık guşu balıkların tutanda
 Daş üstüne oturanda utanda(yutanda)
 Gara gece kölge yere atanda

Turkish Studies

Çoh görmüşen kurt sürüye vurdugu
Tilkilerin çemde devran sürdüğü
Boz bulutlar yel-ü yağış dumanlar
Şam te seher keşik çeken çobanlar
O dargalar ney magamı çalanlar
Söyle mene dargaların nayından
Çobanların hey hey u hey hayından
Âdem ki lök âdem-i zat görerdi
Gellahından ayrı düşüp durardı
Nara çekip keş ağzına sürerdi
Uşağıdık biz gorhudan geçardık
Ya ki deyen bir guşuduk uçardık
Ocağ yanıp gırmızı hor düşerdi
Su ocağda cuşa gelip çoşardı
Yel gelende çadır başdan aşardı
Su tökülüp dağılıyrdı ocağa
Guru fincan tökiliyrdı bucağa
Çoban gelip körpeleri bağlardı
Dağma goyup bir nişane dağlardı
Konşusundan ayrılanna ağlardı
Şam olanda yurd üsdüne gederdi
Ot ederdi oçah ruşen ederdi
Deste yünler deste deste burmacı
Öle sen ki her burmacı baş tacı
Çiğil idi çobanların ağacı
Körpeleri birbirinen tutardı
Köken edip sora gedip yatardı
Dar günlerde gonşuları görerdik
Pay olanda gonşu payı vererdik
Danışerdik dinleşerdik diyerdik
Sefalıydı garrı metel dedigi
Gorhmalıydı div periyi yedigi
Yurdu gezen hub yurdları tapanna
Çörek bişip saç üsdünne yapanna

Turkish Studies

Uşah kaçıp kere bükül kapanna
 Kere bükül bükülmegi yad olsun
 Uşahların o gülmegi yad olsun
 Çay garagaç süzgülerin süzdüğü
 Ağ ayranna ah kerenin yüzdüğü
 Gelinlerin melhu mihek düzdüğü
 Yadımdadır yağ birişlik etdigi
 Süd olanna dan değişlik etdięi (Kaimi 2008)

Sonuç

Karagaç şiirinin sonunda: “Karagaçı dile saldım ad etdim/ Yaddan çıhan ağır eli yad ettim/ Yare könlü bu sözlerle şad ettim/ Bulbul oldum gül aşgıynan alışdım/ Men oturdum bu çayınan danışdım” (Kaimi 2008) demek sureti ile gül aşkıyla yanan bir bülbül gibi Kaşkay Eli'nin derdiyle yandığını ifade eden şair Hüseyin Ali Kaimi; bu şiirle Kaşkay toplumunun kaybettiği değerleri özlemle anmaktadır. Kaşkay halkının geçmişini, göçünü, eğlencelerini, hastalıklarını, geçiş dönemlerini, sıkıntılarını, mutluluklarını güçlü bir lirizmle ele alan bu şiir sayesinde hem Kaşkay toplumu hem de bu toplum içerisinde süregelen Türk halk edebiyatı hakkında fikir edinebilmekteyiz.

Bu itibarla Karagaç şiirinin, bir Kaşkay Türkü için ifade ettiği değer ve anlam kadar Türkoloji çalışmaları için de değerli ve anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Soydaşlarına duyarlı olan Türkiye veya başka ülkelerde yaşamını sürdüren her bir Türk için de bu şiirin, bedii bir zevkle okunabileceği görülmektedir. Güney'in Şehriyar'ı biçiminde tanımlanabilecek olan Kaimi'yi, yazdığı pek çok şiirin yanında Şehriyar'ın “Heyder Baba'ya Selam”ı gibi müstesna duran “Karagaç” şiiriyle Türkoloji dünyasına tanıtmış olmanın önemi Türkoloji araştırmacıları tarafından değerlendirilecektir.

KAYNAKÇA

- AHUR Şehram. İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı, Hacettepe Üniversitesi SBE, Sosyoloji ABD, Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2001.
- BEHMENBEĞİ Muhammed. Ger Karagaç Nebud, Şiraz, 1374
- CAVANŞİR Babek. Kaşkay Türklerinin Tarihi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Orta Çağ Tarihi Programı, Yayınlanmamış YLT, İstanbul, 2001.
- HARRİSON, J. V., Kughalu: South- West İran, The Geographical Journal, Vol 88, No 1, The Royal Geographical Society, Jul. 1936.
- KAFKASYALI Ali. İran Türk Aşıkları ve Milli Kimlik, Erzurum, 2007.
- KAFKASYALI Ali. İran Türkleri Aşık Muhitleri, Erzurum, 2006
- KAİMİ Hüseyin Ali. Yaşı 52, Tayfası Amele, Tiresi Behmenbeglü, Emekli Öğretmen Şiraz'da 06. 06. 2008 tarihinde Mehmet Karaaslan tarafından yapılan görüşme. Görüşmenin kaydı Mehmet Karaaslan'ın arşivindedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/4 Fall 2011

KALAFAT Yaşar. İran Türklüğü Jeokültürel Boyut, İstanbul, 2005

SHAHBAZI Muhammed. The Qashqa'i Nomads of Iran (Part I) Formal Education, Nomadic Peoples NS, Volume 5, Issue I, 2001.

YEŞİLBURSA Behçet Kemal "Kaşkaylar'a Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları." Türk Kültürü, 314, Haziran 1989.